

УДК 821.161.3.09

САЦЫЯЛІЗАЦЫЯ ДЗІЦЯЦІ Ў СЯМ'І Ў АПОВЕСЦІ А. ФЕДАРЭНКІ “ЦІША”

канд. філал. навук, дац. Л.В. АЛЕЙНІК
(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)

Даследуюцца адлюстраванне працэса першаснай сацыялізацыі асобы ў сучаснай мастацкай літаратуры. Аўтарытэтным тэкстам з'яўляецца апавесць беларускага пісьменніка Андрэя Федарэнкі “Ціша”, прысвечаная сацыялізацыі дзіцяці ў сям'і. Аналізуецца мастацкія інтэрпрэтацыі эмацыянальнай успрымнасці навакольнай рэчаіснасці героем твора, уплыў сямейных адносінаў і індывідуальных якасцей блізкіх людзей на псіхалогію, маральнае станаўленне і светаасэнсаванне дзіцяці. Даследуюцца асаблівасці кампазіцыі апавесці і наратыўнай стратэгіі аўтара, выяўляюцца мастацкія прыёмы вобразнага адлюстравання ўзаемадзеяння асобы і грамадства. Вызначаецца роля мастацкай літаратуры, як сацыякультурнай практыкі, якая валодае пераўзыхаючым педагагічным і інтэлектуальным патэнцыялам, спрыяе эфектыўнаму засваенню сацыяльных роляў, асэнсаванню грамадскіх каштоўнасцей і маральных норм, садзейнічае прадуктыўнай сацыялізацыі і сацыяльнай адаптацыі асобы.

Уводзіны. Сацыялізацыя асобы з'яўляецца адной з тых фундаментальных праблем сацыяльна-гуманітарных навук, актуальнасць якіх з цягам часу не страчваецца, а ўзрастае. Звязана гэта перадусім з глабальнымі сацыяльна-эканамічнымі зрухамі ў сучасным грамадстве, з кардынальнымі зменамі асноўных інстытутаў сацыялізацыі, трансфармацыямі сістэмы традыцыйных каштоўнасцей і механізму пераемнасці пакаленняў.

Нягледзячы на тое, што сацыялізацыя асобы адбываецца на працягу ўсяго жыцця чалавека, асновы яе паспяховай рэалізацыі закладваюцца пераважна ў дзіцячым узросце. Дзяцінства з'яўляецца перыядам актыўнага авалодання механізмамі сацыялізацыі і засваення правілаў сацыяльных паводзінаў, асэнсавання грамадскіх каштоўнасцей і маральных норм. Натуральна, што сярод іншых грамадскіх інстытутаў менавіта сям'я адыгрывае вызначальную ролю ў першаснай сацыялізацыі дзіцяці. Так, напрыклад, сацыёлагі заўважаюць: “Як правіла, дзіця выбірае лад жыцця і стыль паводзінаў, якія ўласцівы яго бацькам. Паспяховасць сацыялізацыі залежыць ад шматлікіх фактараў: тыпу сям'і, структуры, матэрыяльнай забяспечанасці, сацыяльнага статусу, традыцыйных укладаў выхавання, рэлігійнай прыналежнасці, рэгіёну пражывання, узроўню культуры, адукацыі і педагагічнай кампетэнтнасці бацькоў, а таксама шэрагу іншых фактараў” [1] (тут і далей пераклад наш – Л. А.). Псіхолог Т.У. Андрэева сцвярджае яшчэ больш катэгарычна: “Сям'я і дзіця – люстраны адбітак адно аднаго. У выніку, менавіта ў сям'і фарміруюцца тыя якасці, якія больш нідзе сфарміраванымі быць не могуць” [2, с. 56]. Сям'я адыгрывае ключавую ролю не толькі ў працэсе першаснай сацыялізацыі, але на працягу ўсяго жыцця чалавека. “Сям'я – важнейшы фактар сацыялізацыі не толькі для дзяцей, але і для дарослых. Ад сям'і шмат у чым залежыць фізічнае, эмацыянальнае і сацыяльнае развіццё чалавека на працягу ўсяго жыцця. Фізічнае развіццё звязана з наладжанасцю і характарам быту сям'і. На эмацыянальнае развіццё ўплываюць маральна-псіхалагічная атмасфера і адносіны ў сям'і. У працэсе сацыяльнага развіцця чалавека роля сям'і незаменная ў сувязі з тым, што яе адабрэнне, падтрымка, абьякавасць або асуджэнне ўплываюць на сацыяльныя прэ-тэнзіі чалавека, дапамагаюць або перашкаджаюць яму шукаць выйсце ў складаных жыццёвых сітуацыях, адаптавацца ў зменлівых абставінах жыцця і новых сацыяльных умовах” [3, с. 164].

Выключнай важнасцю сацыялізацыі асобы, у непасрэднай залежнасці ад якой знаходзіцца агульная сацыяльная ўстойлівасць грамадства, абумоўлена пільная ўвага сусветнай навукі да праблем сучаснай сям'і. Сацыёлагамі, псіхалагамі, педагогамі, этнолагамі, іншымі навукоўцамі распрацоўваюцца сацыяльныя праграмы па падтрымцы сям'і, укараняюцца найноўшыя педагагічныя метадыкі, утвараюцца цэнтры псіхалагічнай падтрымкі дзяцей і бацькоў, праводзяцца сямейныя семінары і трэнінгі. Аднак функцыі і агульная роля мастацкай літаратуры ў сацыялізацыі асобы па-ранейшаму застаецца недаацэненай, неасэнсаванай. Між тым, мастацкая літаратура здольна не толькі плённа ўплываць на працэс сацыялізацыі, рэгуляваць і карэктаваць яго, але з'яўляецца падставовым матэрыялам для непасрэднага даследавання праблемы. У шматлікіх літаратурных творах вобразна адлюстраваны фактары, механізмы і стратэгіі сацыялізацыі, выяўлены прыныцыпы засваення сацыяльнага вопыту, асэнсаваны праблемы ўзаемадзеяння асобы і грамадства.

Асноўная частка. Адным з узораў найноўшай айчыннай літаратуры, які валодае несумненным педагагічным патэнцыялам, з'яўляецца апавесць А. Федарэнкі “Ціша” – арыгінальная паводле кампазіцыі і наратыўнай арганізацыі. Ключавыя перыпетыі сюжэта датычацца пераважна жыцця дарослых людзей – іх супярэчлівых сямейных узаемаадносінаў, сацыяльна-грамадскіх канфліктаў і бытавых праблем, але асэнсаванне падзей выяўлена ў творы праз свядомасць дзіцяці. Спецыфікай кампазіцыі

абумоўлена своеасаблівая “двухадраснасць” твора – аповесць мае розныя сэнсавыя ўзроўні, некаторыя з якіх зразумелыя дзіцяці, а іншыя – дасяжныя толькі дарослым.

Галоўны герой аповесці – маленькі хлопчык, жыццё якога абмежавана пераважна сямейным асяроддзем. “У 1980-м Петрусю Двораку было шэсць гадоў, і жыў ён разам з маці і з бабуляй Домнай у белым цагляным доміку на гарадской ускраіне “Чэшская Слабада”. <...> Што да Петрусёвага бацькі, малодшага сына бабы Домны – Марка, той быў “капітан дальняга плавання”, у Слабадзе аб’яўляўся рэдка, раз ці два на год, а ўвесь астатні час плаваў недзе па рэках далёкай Сібіры, зарабляў грошы, каб пабудаваць кааператыўную кватэру...” [4, с. 6]. У сямейнае кола ўваходзяць яшчэ бацькавы старэйшыя браты Стах і Стэфан, якія жывуць асобна, але перыядычна наведваюцца ў госці да сваёй маці – Петрусёвай бабулі. Паміж сынамі бабулі Домны склаліся непрыязныя адносіны, яны ніколі не збіраюцца ў маці разам, толькі паасобку. “Ніхто, у тым ліку і самі браты, не памятаў прычыны, з-за чаго ўсё пачалося, але гэтая варажнеча паміж імі цягнулася каторы ўжо год, і канца ёй не было відаць. Браты ўвесь час як бы пнуліся даказаць сабе і людзям, хто з іх траіх лепш жыве, прычым кожны быў упэўнены, што толькі ён адзін як трэба ў жыцці ўладкаваўся, самы разумны, удачлівы і гаспадарлівы, а тыя два – нікчэмныя шалапуты. Здаровыя дарослыя дзядзькі – Стэфану было 50, Стаху 45, Марку 40, а капрызнічалі горш за малых дзяцей: не віталіся, амаль не размаўлялі, не кажучы ўжо, каб сабрацца разам, як у іншых сем’ях, выпіць, пагаварыць, паабдымацца, паспяваць...” [4, с. 7].

Шасцігадовы хлопчык яшчэ не мае дастатковага жыццёвага досведу, каб аб’ектыўна ацэньваць паводзіны дарослых, ён пакуль можа толькі назіраць за роднымі, супастаўляць і параўноўваць лад жыцця ўласнай сям’і з жыццём сваякоў ды бліжэйшых суседзяў, рабіць вельмі простыя высновы. Безумоўна, ён адчувае эмоцыі блізкіх, але пакуль не здольны глыбока іх усведамляць. “Бабуля Домна вельмі перажывала за сыноў, старалася памірыць іх, але пакуль марна. І толькі малому Петрыку было ўсё роўна. У свае шэсць ён быў перакананы, што ён – самы шчаслівы чалавек на зямлі, людзі, якія яго акружаюць, самыя лепшыя, самыя добрыя, а выдумляюць яны нейкія праблемы проста так, ад няма чаго рабіць, каб яшчэ весялей жылося. Гэта ў іх як бы такая гульня. <...> Нават тое, што бацька не жыве з імі, амаль не бывае дома, мала бянтэжыла Петрыка. Яму і так някэпска жылося. Маці з бабуляй любілі яго, песцілі. Паміж сабой – у адrozenне ад Домніных сыноў – амаль ніколі не сварыліся. Домна звала нявестку “доня”, а нявестка яе – “мама” і на “вы” [4, с. 7–9]. У аповесці вельмі выразна падкрэсліваюцца абставіны і ўмовы, якія робяць Петрыка шчаслівым, – перадусім цеплыня і дабразычлівасць у сям’і, паразуменне і згода ў адносінах маці і бабулі. Хлопчыку вельмі камфортна ў гэтай атмасферы, ён атулены любоўю і пяшчотай блізкіх, адчувае іх шчыры клопат.

Прыезды бацькі заўсёды рабіліся сапраўднай падзеяй для хлопчыка. Пры тым, дзіцяці не столькі важныя падарункі ды гасцінцы, яго радуе святочны настрой блізкіх – радуе, што “маці з’яе”, а бабуля заклапочана мітусіцца, што вакол пануе вясёлае ажыўленне. “Каму-каму, а Петрыку ўражанніў хапала. Пачаць хоць бы з таго, што бацька блытаўся ў сынавым узросце. Заўсёды ў яго з падарункамі атрымліваліся казусы. Калі Петрыку было два гады, бацька прывёз яму новенькі школьны ранец, набіты кедравымі шышкамі...<...> У чатыры гады – сын ужо ганяў па двары мячык і ўмеў чытаць і пісаць друкаванымі літарамі – бацька аб’явіўся з прыгожым пакункам. Там былі ніколі тутэйшым людзям не бачаныя памперсы, паўзункі, пінеткі... <...> Затое ў пяць гадоў атрымаўся перабор: бацька прыехаў сапраўды з мехам за плячыма, толькі замест грошай там было адзенне: унты, кажух і вялізная пухнатая вушатая шапка са скуры невядомага зверу...” [4, с. 16–17]. Хлопчык назірае рэакцыю маці – яна не сварыцца на бацьку, дазваляе сабе не больш за іранічную заўвагу. Хаця Петрык цудоўна разумее, што маці расчаравана такімі падарункамі – ёй ізноў прыйдзецца самай клапаціцца пра ўсё, што неабходна дзіцяці ў паўсядзённым быццё. Бацька клянецца маці ў каханні, абяцае, што больш ні на якія заробкі не паедзе. “Плакаў, цалаваў маці рукі і ўсё паўтараў: “Я сваё шчасце, лепшыя гады праплаваў! Нічога лепшага не бачыў за гэта вось, за нашу Слабодку, нікога лепш за цябе... <...> Назаўтра раніцаю не было ні чамадана, ні бацькі” [4, с. 20].

Петрык бачыць перажыванні маці, чуе, як бабуля просіць у нявесткі прабачэння за свайго сына, які “без цара ў галаве”. Але гэтаксама ён заўважае, “як маці ажывае, харашэ, дабрэе пасля бацькавых наездаў”. Дзіця ўсведамляе, што і бабуля, і маці вельмі любяць яго бацьку, нягледзячы ні на што. “І ён пачынаў здагадвацца, што справа тут, відаць, не ў мяху з грашымі, а ў тым, што мужчына, які не саромеецца плакаць перад жанчынай, становіцца на калені і цалаваць ёй рукі, хутчэй за ўсё сапраўды валодае нейкім, можа быць, яшчэ большым за грошы, багаццем” [4, с. 21].

У аповесці дакладна адлюстравана псіхалогія дзіцяці, якое засвойвае жыццё пакуль што пераважна на ўзроўні пачуццяў. Петрык разумее, што паводзіны бацькі не заслугоўваюць ухвалы, але галоўным для яго з’яўляецца тое, што ў сям’і не трымаюць крыўдаў адзін на аднаго, усе – і маці, і бацька, і бабуля – здольныя між сабой паразумецца. Хлопчык спакваля пачынае ўсведамляць, што насамрэч ёсць рэчы нашмат важнейшыя за грошы, за усялякія матэрыяльныя каштоўнасці. Псіхолаг А.В. Мудрык падкрэсліў: “Засваенне норм і каштоўнасцей у сям’і ў дзіцінстве ідзе, як правіла, на падсвядомым узроўні з

дапамогай імпрынтынга (фіксавання). Дзеці знітаваны са светам дарослых шматлікімі сувязямі, адчуваюць на сабе яго разнастайныя ўздзеянні, выпрацоўваюць неадназначныя адносіны да гэтага свету ў цэлым і да асобных яго прадстаўнікоў. Іх зносіны са светам дарослых адбываюцца і тады, калі яны проста бачаць жыццё дарослых, чуюць іх размовы паміж сабой, назіраюць іх узаемаадносіны. І гэта мае, як правіла, больш моцнае ўздзеянне на дзіцячую ўспрыемнасць свету, чым звернутыя да іх словы дарослых. Гэта натуральна, бо ўспрыемнасць свету заўсёды, а ў дзіцінстве асабліва, ідзе не толькі на рацыянальным узроўні, але і на эмацыянальным” [5, с. 323].

Петрык назірае за блізкімі людзьмі і пакуль яшчэ неўсвядомлена фіксуе адрознасць ладу іх жыцця, стылю паводзінаў, каштоўнасных прыярытэтаў. Як толькі з’язджае з хаты бацька, у гасці наведваецца дзядзька Стах. У адрозненне ад бацькі – летуценніка ды рамантыка, захопленнага вандроўкамі і прыгодамі, дзядзька Стах вядзе размовы выключна пра свой жыццёвы дабрабыт, выхваляецца ўласным спрытам і добрымі заробкамі. “Ты ведаеш, як я живу? Які я багаты? У мяне ў кватэры ў футбол гуляць можна! <...> А грошай на браніроўцы зарабляю столькі, што мог бы засыпаць цябе з галавою, як лістамі клёна ўвосень!” [4, с. 23]. А калі сыходзіў Стах, з’яўляўся Стэфан. Другі дзядзька гэтаксама хваліўся сваёй “натуральнай гаспадаркай”, добрай працай, “чыхвосціў аднаго брата, другога і ўсіх слабадчан за кампанію” [4, с. 24]. У аповесці выразна падкрэсліваецца, што Петрык не дае ніякіх ацэнак таму, што бачыць і чуе, ён толькі слухае размовы дарослых і засвойвае іх адносіны да свету, да людзей, да саміх сябе.

Сацыялізацыя дзіцяці адбываецца незаўважна, хлопчык пакуль што прымае да ведаму не столькі тое, што свядома і мэтаскіравана даводзіць яму старэйшыя, а пераважна тое, што ўздзейнічае на яго эмацыянальна, што яго кранае або хвалюе. Ён разумее, напрыклад, што ў іх у сям’і не хапае грошай, чуе, што маці час ад часу ўшчувае бабулю, якая магла б пры жаданні атрымаць вялікую суму грошай ад мясцовых уладаў. Дзед Андрэй, муж бабы Домны, франтавік, быў пахаваны на мясцовых могілках. “Гісторыя і праўда была няпростая. <...> Ад першага дня вайны радавы Андрэй, як і ўсе, ваяваў – у сэнсе, адступаў, быў у акружэнні пад Смаленскам, удзельнічаў у абароне Масквы, а ў 43-м, калі вызвалілі Беларусь, так супала, што акурат іхняй дывізіі выпаў гонар ачышчаць ад немцаў родны горад і сваю Чэшскую Слабаду... Як угледзеў салдат знаёмыя краявіды, як забілася сэрца, – так і пабег, не хаваючыся ад куль, што світалі над галавою, па сваёй вуліцы, ускочыў у двор, прытуліўся да абрыкосавага дрэва... І асеў... Сэрца не вытрымала! Так і памёр на месцы” [4, с. 10]. Домну прызналі ўдавой франтавіка-героя, прызначылі належную пенсію. Але пазней у бабулі адбыўся канфлікт з мясцовымі ўладамі, і яе пазбавілі ўсяго – і пенсіі, і розных ільгот, і традыцыйных падарункаў на святы Перамогі. “Недзе ў 60-я, калі ўзнікла мода на манументы, брацкія магілы, абеліскі, пастаменты з бетонным салдатам у касцы і з партызанам з гранатай, у Слабадзе таксама заварушыліся, <...> вырашылі перазахаваць астанкі партызан і падпольшчыкаў у агульную магілу, а над ёй узвесці стандартны мамумент. Вось тут Домна нечакана праявіла ўпартасць: “Не даю дазволу!” [4, с. 11]. Для нявесткі зрабілася нечаканасцю, што яе лагодная і памяркоўная свякроў можа выявіць такую цвёрдасць характару. А Петрык даведваецца, што ў яго далікатнай бабулі ёсць прынцыпы, якімі яна не можа паступіцца. Хлопчык бачыць, што бабуля адчувае сябе вінаватай, але з-пад яго ўвагі не выпадае і той факт, што маці не трымае на яе сапраўднай крыўды – папракае свякроў згараха, каб даць выйсце сваім эмоцыям. “Яна як хутка загаралася, так і астывала, і ў канцы рабілася поўнай саюзніцай бабы Домны; ужо ёй самой было няёмка, што лішні раз развярэдзіла сямейную драму. Выліўшы душу, выказаўшыся, яна зараз жа пачынала шкадаваць, апраўдваць свякруху...” [4, с. 12–13]. Нягледзячы на тое, што хлопчык не зусім разумее логіку паводзінаў і матывы дзеянняў дарослых, ён фарміруе ўяўленні пра рэчаіснасць, спрабуе аналізаваць супярэчнасці, якія назірае ў сваёй сям’і, і няўхільна назапашвае сацыяльны вопыт, з якога пачынае складацца яго індывідуальная карціна свету. Т. Уайлдэр вобразна заўважыў: “Сямейнае жыццё падобна зале з выдатнай акустыкай. Падрастаючыя дзеці не толькі чуюць словы (і ў большасці выпадкаў прывучаюцца на іх не зважаць), яны адрозніваюць думкі і намеры, якія хаваюцца за гэтымі словамі. І галоўнае, яны даведваюцца, што іх бацькі любяць, а чым насамрэч грэбуюць” [6, с. 370].

Петрык, несумненна, здагадваецца, што маці гэтаксама спадзяецца і на матэрыяльную падтрымку заможных бацькавых братоў. Перыядычна яна возіць Петрыка да дзядзькі Стаха “ў ванну” ў гарадскую кватэру. І заўжды павучае малога: “Ты прывыкай, і яны хай да цябе прывыкаюць. <...> ...Мо кватэру на цябе перапішуць... Ды прыглядайся да яго, вучыся!” [4, с. 37]. Аднак Петрык не можа ўцяміць, да чаго яму трэба “прыглядацца”, бо ўсё відавочна: “Толькі пазіраць і зайздросціць. Прыбіральня, ванна, балкон, кухня – усё ў адным памяшканні, і разам з тым ізаляванае. На падлозе дываны, на сценах дываны. Чысціня, ахайнасць. <...> Цуд, а не гарадское жыццё!” [4, с. 37]. Маці не хавае ад дзіцяці сваіх намераў, даводзіць сыну, што разлічвае на дзядзькаву дапамогу. Напярэдадні чарговага дня нараджэння, калі Петрыку спаўнялася восем гадоў, яна вырашае з’ездзіць да Стаха ў гасці: “Скажам, што дзень нараджэння заўтра... Мо зробіць падарунак, ці грошай дадуць” [4, с. 40]. І ў размове з дзядзькам маці ўжо нават не намякае, а наўпрост кажа, што “малы чакае падарунка”. Стах доўга вагаецца, але ўрэшце рэшт выносіць з пакоя старую гітару, на якой калісьці іграла яго дачка. “У Петрыка сэрца зайшлося ад радасці. Ён і ма-

рыць не мог пра гітару! <...> На двары, на вуліцы, і потым, калі стаялі на прыпынку, хаваючыся ад восеньскага ветру, маці ўсё не магла даць веры, што вось так, з адной гітараю, Стах іх адпусціў.

– Можа, калі мы на кухні сядзелі, паклаў табе ў кішэню? Каб мы не бачылі? Сюрпрыз каб зрабіць? Паглядзі, сыноч, у кішэнях...

Разам абшукалі, абмацалі кішэні паліто. Пуста! Зрэшты, Пятрок не разумеў матчынай засмучонасці” [4, с. 42].

Натуральна, хлопчык усцешаны падарункам, ён яшчэ не валодае практычным вопытам і ацэньвае сітуацыю суб’ектыўна. Дзіця не ведае, як вядзецца гаспадарка, як зарабляюцца грошы, як вырашаюцца матэрыяльныя праблемы сям’і. Псіхалагі падкрэсліваюць, што ва ўяўленні дзяцей “грошы не з’яўляюцца эквівалентам працы бацькоў і трапляюць у поле зроку як малазразумелы бок дарослага жыцця” [7, с. 210]. Рэакцыю маці Петрык не зразумеў, але заўважыў, зафіксаваў. Аб’ектыўна асэнсаваць прычыну “матчынай засмучонасці” ён здолее пазней, рэтраспектыўна, калі пашырыцца яго сацыяльны досвед.

На наступны дзень маці выпраўляе Петрыка да другога дзядзькі – руплівага і заможнага Стэфана. Гаспадарлівы дзядзька Стэфан падняў з-пад яблыні антонаўку і павіншаваў пляменніка з днём нараджэння: “Вялікі расці!”

Ад бацькі замест віншавання прыходзіць ліст з “рознымі прыгожымі лірычнымі апісаннямі” і з прабачэннямі. Бацька паведамляў, што хацеў “зрабіць сыну на дзень нараджэння незвычайны падарунак – прыслаць асятровай ікры, прычым самай свежай, уласнаручнага прыгатавання... <...> Але напароўся на рыбахову, а ў яго не было ліцэнзіі, і замест падарунка давалася заплаціць штраф...” [4, с. 45].

Несумненна, аўтар аповесці свядома пазбягае апісання псіхалагічных рэфлексій Петрыка і эвалюцыі яго светаасэнсавання. У творы адлюстравана толькі непасрэднае бачанне падзей дзіцячымі вачыма. Але ў стылі, у падтэкставасці і ў эмацыянальнай афарбоўцы аповеду недвухсэнсоўна выяўлена, якія ўражанні назапашвае Петрык, да якіх выскоў ён абавязкова прыйдзе з цягам часу.

Асабліва выразным з’яўляецца кульмінацыйны эпізод твора, калі Петрыка віншуе бабуля. “Рыпнулі дзверы, і ў пакой увайшла баба Домна. У руках яна трымала ладны мяшэчак, набіты, як падалося Петрыку, кавалкам гаспадарчага мыла. <...>

– Вялікі расці, унучак мой дарагі, слухайся матку, мяне ўспамінай... А гэта табе падарунак, – паклала мяшэчак на стол і ўсхліпнула чамусьці. – Ад мяне і ад дзеда Андрэя.

Маці ўзяла мяшэчак за рогі, патрэсла. З яго пасыпаліся пачкі жоўтых рублёў, зялёных траячак, сініх пяцёркаў, чырвоных дзясяткаў і нават некалькі танюткіх стосікаў ружовых дваццаціпяткаў...” [4, с. 45].

Бабуля даводзіць, што ў ваенкамат прыехаў “важны генерал” і “зрабіў усім разгон”, таму мясцовыя ўлады выплацілі ёй пенсію за дзеда Андрэя “за ўсе гады”. Але неўзабаве дадае: “А можа, і не было ніякага генерала. А проста пабачылі, што памру хутка, ды пашкадавалі. Памру я, доня, баліць у мяне ўсё...” [4, с. 46]. Безумоўна, у Петрыка застаецца сумнеў у праўдзівасці бабулінай гісторыі. Хлопчык не можа з пэўнасцю вызначыць, ці сапраўды прыежджаў той генерал, ці ўсё ж такі бабуля пераступіла праз свае прынцыпы, бо зразумела, што нявестцы і ўнуку ніхто, апроч яе, не дапаможа.

Петрык ужо ўсведамляе, што ў адносінах паміж людзьмі не ўсё так проста, як яму зусім нядаўна падавалася. Калі ў шэсць год ён яшчэ не ўспрымаў усур’ёз праблемы сваёй сям’і – лічыў, што непаразуменні паміж дарослымі “несапраўдныя”, гэта ў іх “такая гульня”, то ў восем год ён ужо дакладна ведае, што памыляўся, і жыццё яшчэ толькі “пачынае адкрывацца” яму.

Заклучэнне. У аповесці адлюстраваны першы сацыяльны досвед дзіцяці – пачатак асэнсавання сямейных узаемаадносін, індывідуальных якасцей блізкіх людзей, засваення прынцыпаў іх паводзінаў і каштоўнасцей. Гэты пачатковы вопыт яшчэ не надта маштабны паводле зместу, але ён фундаментальны паводле сэнсу і значэння. Каштоўнасць твора ў дэталёвым і псіхалагічна дакладным выяўленні механікі сямейнай сацыялізацыі, фактараў уплыву ўнутрысямейных адносін на свядомасць дзіцяці.

Безумоўна, ролю мастацкай літаратуры ў працэсе сацыялізацыі асобы нельга абсалютызаваць. Сацыялізацыя – з’ява ў вялікай ступені стыхійная, яе структура надзвычай шматаспектная, разгалінаваная. Аднак літаратурныя творы, у якіх вобразна адлюстраваны шматлікія ўзаемазвязаныя асобы і грамадства, з’яўляюцца своеасаблівай сацыякультурнай практыкай, здольнай істотна ўплываць на сацыялізацыю. Мастацкія інтэрпрэтацыі жыццёвых з’яў, падзей і супярэчнасцей дазваляюць больш аб’ектыўна ўсведамляць сутнасць грамадскіх маральных норм, садзейнічаюць засваенню сацыяльных роляў, спрыяюць агульнай сацыяльнай адаптацыі чалавека.

ЛІТАРАТУРА

1. Дворникова, К.М. Роль сямейнага воспитання в социализации молодежи [Электронный ресурс] // Nauka-rastudent.ru. – No.10 (10–2014). – Режим доступа: <http://nauka-rastudent.ru/10/2045/>.
2. Андреева, Т.В. Семейная психология : учеб. пособие / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.

3. Мустаева, Ф.А. Социализация личности ребенка под влиянием социальных проблем современной семьи / Ф.А. Мустаева // Вестн. Челябинского гос. ун-та. – 2010. – № 1 (182). Философия. Социология. Культурология. – Вып. 16. – С. 162–167.
4. Федарэнка, А.М. Ціша : апавесці, апавяданні / А. Федарэнка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2014. – 174 с.
5. Мудрик, А.В. Социализация человека : учеб. пособие / А.В. Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 624 с.
6. Уайлдер, Т. День восьмой; Мост короля Людовика Святого / Т. Уайлдер. – М. : Прогресс, 1976. – 496 с.
7. Голованова, Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.

Пастуніў 23.03.2015

SOCIALIZATION OF CHILD IN FAMILY IN THE STORY "TISHA" BY A. FEDORENKO

L. ALEINIK

Article researches how the primary socialization process of person is expressed in modern fiction. The research is based on the story "Tisha" by belorussian writer A. Fedorenko. "Tisha" is dedicated to a problem of child socialization in family. Analyses the artistic interpretation of the main characters emotional perception of surrounding reality, the influence of family relationship and individual abilities of relatives on child psychology, moral formation and perception. Researches the composition features and authors narrativ strategy features, identifies which artistic technics are used for expression of person and society interaction. This article also defines the role of fiction as socio-cultural practise which have the great pedagogical and intellectual potential and can be helpfull for effective mastering of social roles, for productive socialization and social adaptation of person.